

I.ÚS 645/16 ze dne 4. 12. 2017
N 224/87 SbNU 565
K právu obžalovaného na obhajobu

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky

Nález Ústavního soudu - senátu složeného z předsedkyně senátu Kateřiny Šimáčkové a soudců Davida Uhlíře (soudce zpravodaj) a Tomáše Lichovníka - ze dne 4. prosince 2017 sp. zn. I. ÚS 645/16 ve věci ústavní stížnosti E. T., zastoupené JUDr. Jiřím Bláhou, advokátem, se sídlem v Lomnici nad Popelkou, Poděbradova 54, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. října 2015 č. j. 3 Tdo 1042/2015-18, proti usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 11. března 2015 č. j. 12 To 51/2015-487 a proti rozsudku Okresního soudu v Semilech ze dne 16. prosince 2014 č. j. 2 T 171/2014-446, jimiž byla stěžovatelka shledána vinnou ze spáchání přečinu podvodu, za účasti Nejvyššího soudu, Krajského soudu v Hradci Králové a Okresního soudu v Semilech jako účastníků řízení.

I. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 29. 10. 2015 č. j. 3 Tdo 1042/2015-18, usnesením Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 11. 3. 2015 č. j. 12 To 51/2015-487 a rozsudkem Okresního soudu v Semilech ze dne 16. 12. 2014 č. j. 2 T 171/2014-446 bylo porušeno právo stěžovatelky na spravedlivý proces podle čl. 36 Listiny základních práv a svobod.

II. Uvedená rozhodnutí se proto zrušují.

Odůvodnění

I. Řízení před obecnými soudy a argumentace stěžovatelky

1. Ústavní stížností se stěžovatelka domáhala zrušení shora uvedených rozhodnutí obecných soudů, a to s poukazem na údajné porušení svých základních práv, zaručených v čl. 39 Listiny základních práv a svobod, v čl. 10 a 90 Ústavy, jakož i v **čl. 7 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod**. Stěžovatelka byla rozsudkem Okresního soudu v Semilech ze dne 16. 12. 2014 sp. zn. 2 T 171/2014 shledána vinnou spácháním přečinu podvodu podle § 209 odst. 1 a 3 tr. zákoníku, jenž měl spočívat v tom, že uzavřela s manželi K. dne 21. 12. 2013 kupní smlouvu týkající se pozemků parcelních čísel X1, X2 a Y v katastrálním území Bukovina u Turnova za cenu ve výši 490 000 Kč, ačkoliv již dne 28. 9. 1995 uzavřela jinou kupní smlouvu o prodeji parcel X1 a X2 v uvedeném katastrálním území s manželi B., a to za částku 132 200 Kč. Tím způsobilá manželům K. škodu ve shora uvedené výši zaplacené kupní ceny. Za toto jednání byla odsouzena k trestu odnětí svobody v trvání dvou let s podmíněným odkladem na zkušební dobu dvou let a šesti měsíců. Poškození D. K. a J. K. byli odkázáni s nárokem na náhradu škody na řízení ve věcech občanskoprávních. E. B. nebyl jako poškozený k hlavnímu líčení připuštěn, jelikož mu podle soudu žádná škoda nevznikla. Proti odsuzujícímu rozsudku Okresního soudu v Semilech podala stěžovatelka odvolání, které Krajský soud v Hradci Králové shora citovaným usnesením jako nedůvodné zamítl. Proti rozhodnutí odvolacího soudu bylo podáno dovolání, které Nejvyšší soud usnesením ze dne 29. 10. 2015 č.j. 3 Tdo 1042/2015-18 odmítl.

2. Odvolací soud se ztotožnil se závěry soudu prvního stupně, že došlo ke spáchání trestného činu vymezeného výše citovanou skutkovou větou. Nejvyšší soud však věc posoudil odlišně, ačkoliv rozhodnutí nižších soudů nezrušil; zaujal názor, že jednáním stěžovatelky byli sice v omyl uvedeni manželé K. (jelikož jim nesdělila, že i jiné osoby si na nemovitost mohou činit nárok), ale poškození byli dřívější kupující manželé B. K tomu předeslal, že podvedený a poškozený nemusejí být nutně jednou osobou. Manželé K. poškození nebyli, jelikož se stali vlastníky předmětných pozemků, zapsanými v katastru nemovitostí. Manželům B. ale podle Nejvyššího soudu vznikl jak nárok na vydání bezdůvodného obohacení (kupní ceny ve výši 132 200 Kč), tak na náhradu škody, odvozený ze zmenšení majetku původních kupujících, odpovídající tržní ceně nemovitostí.

3. Stěžovatelka v ústavní stížnosti uvedla, že byla ke dni 21. 12. 2013 výlučnou vlastnící předmětných pozemků, a tedy byla oprávněna převést vlastnické právo k těmto pozemkům na manžele J. a D. K., a to za vzájemně dohodnutou kupní cenu 490 000 Kč. Obě strany, jak stěžovatelka jako prodávající, tak vedlejší účastníci jako kupující, povinnosti, ke kterým se zavázaly v kupní smlouvě, splnily, tedy stěžovatelka převedla na kupující vlastnické právo k pozemkům a kupující zaplatili dohodnutou kupní cenu. Kupující vlastnické právo

k předmětným nemovitostem nabyli ke dni 23. 12. 2013, kdy k tomuto datu rozhodl příslušný katastrální úřad o vkladu vlastnického práva. Po přechodu vlastnického práva ke zmíněným nemovitostem se obrátil na manžele K. pan E. B. s tvrzením, že vlastníkem uvedených pozemků je on, neboť je koupil na základě kupní smlouvy ze dne 28. 9.1995, kde jako prodávající vystupovala stěžovatelka a jako kupující manželé E. a M. B. a předmětem převodu měly být pozemky parcelních čísel X1 a X2. Kupní cena byla tehdy dohodnuta částkou 132 200 Kč. Tato kupní smlouva nebyla nikdy vložena do katastru nemovitostí. Žádný z účastníků této smlouvy se o její vložení do katastru nemovitostí nestaral a kupující manželé B. se faktického užívání pozemků nikdy ani nechopili. Pozemky obhospodařovala nadále stěžovatelka se svým manželem. Ke dni 20. 12. 2013, tedy po uplynutí více jak 18 let od uzavření smlouvy na převod pozemků mezi stěžovatelkou a manželi B., byla legitimní a legální vlastníci pozemků stěžovatelka, která nebyla ve výkonu práv spojených s vlastnictvím ničím omezena, a pozemky tak oprávněně převedla na manžele K. Ti však poté, co byli osloveni E. B., který vůči nim uplatnil domnělé vlastnické právo na pozemky X1 a X2, od smlouvy kupní odstoupili s tvrzením, že v kupní smlouvě zpracované realitní kanceláří byli ujišťováni, že nikdo jiný si na uvedené pozemky nárok nečiní. Na toto odstoupení od smlouvy stěžovatelka reagovala tak, že je nepovažuje za platné, neboť kupující nabyli vlastnictví k předmětným pozemkům a jejich vlastnické právo bylo již zaneseno do katastru nemovitostí.

4. Stěžovatelka tvrdí, že výše označenými rozhodnutími obecných soudů bylo porušeno zejména její právo na to, aby byla trestána pouze na základě zákona. Obecné soudy podle ní porušily zásadu nullum crimen, nulla poena sine lege. Odsuzující rozsudek okresního soudu ve výrokové větě tvrdí, že stěžovatelka vylákala na manželích K. 490 000 Kč, a za to byla odsouzena. Skutečnost je však podle stěžovatelky taková, že 490 000 Kč byl dohodnutý ekvivalent za převod vlastnictví k předmětným pozemkům. Odvolací soud a na něj navazující rozhodnutí soudu Nejvyššího explicitně porušily ustanovení čl. 90 Ústavy, podle kterého soudy jsou povolány především k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům. Jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy. Nejvyšší soud v rozporu s tímto ustanovením postupoval prý i přesto, že znal kvalifikovaný názor Nejvyššího státního zastupitelství na tuto trestní věc, kdy ze strany tohoto orgánu mělo být navrhováno, aby rozhodnutí obecných soudů byla zrušena, neboť stěžovatelka byla odsouzena za poškození manželů K., čehož se však nedopustila. Obecné soudy si tak dle názoru stěžovatelky bez ohledu na znění zákona samy formulovaly skutkovou podstatu trestného činu podvodu, pomíjejíce, že o podvod může jít jen tehdy, pokud konkrétní subjekt byl poškozen. Nad znění zákona se podle ní nelze povznést tak, jak činí Nejvyšší soud názorem, že "pokud není poškozeným subjekt označený ve výrokové větě, tak je jím někdo jiný". **Výše citovaný čl. 7 Úmluvy především zamezuje rozšiřování rozsahu současných trestných činů na činy, které trestné nejsou. Trestní právo nesmí být extenzivně vykládáno v neprospěch obžalovaného, například analogií nebo vytvářením fikcí poškozeného, jako v dané věci činí Nejvyšší soud.** Trestné činy a odpovídající tresty musí být zákonem jasně definovány. Tento požadavek je splněn, pokud občan může z formulace příslušného ustanovení rozpoznat, jaké jeho konání nebo opomenutí může vést k trestní odpovědnosti. Stěžovatelka vykonala jedno ze svých vlastnických oprávnění a prodala kupujícím své pozemky. V nakládání s vlastnickým právem nebyla omezena. Kupující vlastnické právo řádně nabyli a zaplatili kupní cenu. Za toto jednání ryze civilněprávního charakteru byla stěžovatelka postižena nejpřísnějšími normami, a to trestním právem, což je dle jejího názoru zjevné porušení zásady ultima ratio.

II. Vyjádření účastníků řízení

5. Nejvyšší soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti konstatoval, že se k ní nebude blíže vyjadřovat, a toliko odkázal na odůvodnění svého usnesení. Krajský soud v Hradci Králové uvedl, že považuje své rozhodnutí za správné a k jeho závěrům nemá, co by podstatného dodal. Navrhl proto, aby byla ústavní stížnost odmítnuta. Také Okresní soud v Semilech jen odkázal na odůvodnění napadeného rozsudku.

III. Posouzení věci Ústavním soudem

6. Ústavní stížnost je důvodná.

7. **Jedním z principů, představujícím součást práva na spravedlivý proces a vylučujícím libovůli při rozhodování, je nezbytná návaznost mezi skutkovými zjištěními, úvahami při hodnocení důkazů na straně jedné a právními závěry na straně druhé. Smyslem lidskoprávních zásad nalézajících své vyjádření v právu na obhajobu je přitom zabezpečit, aby byly v trestním řízení objasněny všechny významné okolnosti, svědčící nejen v neprospěch, ale i ve prospěch obviněného, a aby orgány činné v tomto řízení ke všem těmto okolnostem náležitě přihlížely. Tak se má zajistit, aby nevinný nebyl odsouzen, aby viník byl odsouzen jedině za to, co skutečně spáchal, a aby mu byl uložen spravedlivý a zákonný trest.**

8. Ústavní soud také často zdůrazňuje, že obecné soudy musí postupovat v souladu se zásadou volného hodnocení důkazů, zjistit skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí. Z principu proporcionality, který ustálená judikatura Ústavního soudu považuje za výraz demokratického právního státu ve smyslu čl. 1 odst. 1 Ústavy, plyne, že stát může omezovat základní práva osob jen v míře nezbytné pro dosažení účelu aplikované zákonné normy. Požadavek předvídatelnosti práva naráží (vedle vágnosti či nejasnosti zákonů a právních pravidel a principů) také na subjektivní přístup soudce ke skutkovým zjištěním; jde o to, co se - postupem podle procesních předpisů - přijme nebo označí za objektivní pravdu. V situaci důkazní nouze, například v případě tvrzení proti tvrzení, může být tato cesta ke kýžené materiální pravdě značně obtížná, vychází se tedy z rozumně odůvodněného stupně jistoty. Rovněž je namístě připomenout obecnou zásadu trestního práva "v pochybnostech ve prospěch obviněného".

9. Shromážděným faktům ve zkoumané věci však podle názoru Ústavního soudu nebyla věnována natolik náležitá pozornost, aby bylo dosaženo objektivního stupně jistoty, o kterém nejsou důvodné pochybnosti, a došlo k zásahu do práva stěžovatelky na obhajobu.

10. Přečin podvodu podle § 209 odst. 1 a 3 trestního zákoníku spočívá v tom, že pachatel sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčího omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, a způsobí tak na cizím majetku větší škodu. Naplnění skutkové podstaty v dané věci předpokládá existenci příčinné souvislosti mezi omylem určité osoby (případně její neznalostí všech podstatných skutečností) a jí učiněnou majetkovou dispozicí, jakož i příčinnou souvislost mezi touto dispozicí na jedné straně a škodou na cizím majetku a obohacením pachatele na straně druhé. Podle soudu prvního stupně i odvolacího soudu došlo k naplnění uvedené skutkové podstaty tím, že stěžovatelka tvrdila manželům K., že si žádná třetí osoba nečiní nárok na vlastnictví předmětných pozemků; využila přitom toho, že manželé B. nepodali návrh na vklad do katastru nemovitostí, a způsobila tak manželům K. škodu ve výši 490 000 Kč. Tyto zjevně chybné závěry pak korigoval Nejvyšší soud v odůvodnění svého usnesení tak, že soudy nesprávně vyřešily otázku, komu svědčí vlastnictví prodávaných nemovitostí. Stěžovatelka nemohla manželům K. způsobit škodu způsobem, který dovedly, jelikož se tito stali na základě smlouvy uzavřené se stěžovatelkou vlastníky předmětných nemovitostí, a obdrželi tedy ekvivalent jimi uhrazené kupní ceny. Podle Nejvyššího soudu by však bylo nesprávné vykládat předmětné ustanovení tak, že podvedený a poškozený musí být nutně jedna osoba. Dospěl k závěru, že jednáním stěžovatelky sice nebyla způsobena škoda manželům K., ale původním kupujícím, manželům B., a jednání popsané ve skutkové větě tak stále naplňuje všechny znaky skutkové podstaty přečinu podvodu.

11. Ústavnímu soudu v napadených rozhodnutích chybí zohlednění všech souvisejících okolností věci, které, jak je konstatováno v jeho již ustálené judikatuře, jsou klíčové pro ústavně souladné posouzení každého případu. Například vyšlo najevo, že manželé B. se o vložení svého údajného vlastnického práva do katastru nemovitostí vůbec nestarali a faktického užívání pozemků se nikdy ani nechopili; pozemky obhospodařovala nadále stěžovatelka se svým manželem. Především je ale klíčové, že stěžovatelka se v řízení před soudem prvního i druhého stupně ve své právní argumentaci zaměřovala na vyvrácení tvrzení obsaženého v obžalobě, posléze přejetého do výrokové věty odsuzujícího rozsudku, že způsobila škodu ve výši 490 000 Kč manželům K. Kde není poškozený subjekt, tam není ani přečin podvodu. Teprve Nejvyšší soud v dovolacím řízení její názor z větší části akceptoval, ovšem s tím, že jednání popsané ve skutkové větě i tak naplňuje všechny znaky trestného činu podvodu, když poškozenými měli být nyní manželé B.

12. Z ústavněprávního hlediska je zejména podstatné, aby bylo obviněným a jejich právním zástupcům umožněno podrobně argumentovat a předkládat důkazy k prokázání svých tvrzení. Přitom je zřejmé, že právo na obhajobu je složeno z mnoha komponentů, z nichž jedním je bezpochyby právo zaměřovat se přesně a cíleně na to, co je trestně stíhanému v obžalobě kladeno za vinu, a polemizovat s tím. Rozhodnutí také nesmí být pro účastníky řízení překvapivé, vždy jim musí být dána možnost reagovat na provedené důkazy a uplatňovat případné návrhy nebo námítky. Obžalovanému z trestného činu musí být vždy zcela jasně a zřejmé, z jakého jednání je obviňován, aby mohl tímto směrem co nejefektivněji zaměřit svoji obranu.

13. Nikdy netrestaná stěžovatelka, starobní důchodkyně (nikoliv navzdory svému právnímu vzdělání, ale právě pro ně) se v dobré víře v řízení před soudy zaměřovala na dokazování, že se trestné činnosti vymezené ve skutkové větě obžaloby a odsuzujícího rozsudku nedopustila. Jak uváděla ve svém odvolání i dovolání: "Domnělí poškození manželé K. řádně a nezpochybnitelně vlastnické právo k převáděným nemovitostem nabyli a jsou také zapsaní v katastru nemovitostí ... U manželů K. ke škodě nedošlo, jejich majetek se nezmenšil a za zaplacenou kupní cenu dostali dohodnutý ekvivalent." Od počátku trvala na tom, že v rámci výkonu svého vlastnického práva převedla své pozemky na manžele K., kteří se jejich vlastníky také stali. To, že stěžovatelka neuznala jejich následné odstoupení od kupní smlouvy za účelem vrácení kupní ceny, nesmí být, jako čistě závazkový právní vztah, důvodem pro její trestní stíhání, jak také uvedla ve svém odvolání. Dokazování, podle

závěrů přijatých však až v dovolacím řízení, mělo být náhle naopak zaměřeno zejména na okolnosti uzavření první kupní smlouvy s manžely B. a na jejich chování, či spíše nečinnost, když se po dobu téměř osmnácti let předmětných pozemků nijak neujali. Přitom zejména na základě svědecké výpovědi E. B. byla stěžovatelka nakonec shledána vinnou. E. B. přitom mj. uvedl, že opomněl smlouvu z roku 1995 vložit do katastru nemovitostí a se stěžovatelkou o pozemcích jednal až v průběhu roku 2013, kdy ho ujišťovala ohledně exekuce, vážnoucí tehdy na nemovitostech, že vše bude v pořádku, na což prý spoléhal, nečinil další kroky a vyčkával. Teprve když zjistil, že jako vlastník nemovitostí je na katastru vedena již jiná osoba, připojil se k trestnímu řízení, iniciovanému manžely K., s nárokem na náhradu škody, soud prvního stupně jej však jako poškozeného k hlavnímu líčení nepřipustil, jelikož mu podle soudu žádná škoda nevznikla a řízení se netýkalo jeho osoby. Podle Nejvyššího soudu jsou však právě on a jeho (dnes již bývalá) manželka poškozenými v dané trestní věci. Jak uvedeno, stěžovatelka se ve své právní argumentaci v rámci obhajoby primárně zaměřovala na to, že nezpůsobila škodu manželům K. ve výši 490 000 Kč. Ve vztahu k manželům B. uznávala, že kupní smlouvu o prodeji inkriminovaných pozemků v roce 1995 uzavřela, pro dlouhý časový odstup si však ani nepamatuje, zda převzala (či následně vrátila) kupní cenu. Předpokládala prý, že vzhledem k tomu, že nebyl podán návrh na vklad vlastnického práva do katastru nemovitostí (což bylo ve smlouvě stanoveno), B. od kupní smlouvy již dávno odstoupili. Po celou dobu totiž platila z předmětných pozemků daň z nemovitostí a spolu s manželem je obhospodařovala a sklízela z nich úrodu.

14. Ve věci tak nebylo podle Ústavního soudu postaveno zcela najisto, zda a koho stěžovatelka podvedla, ani jakou škodu, komu a přesně v jaké výši způsobila. V rozhodnutích obecných soudů chybí pečlivé zdůvodnění toho, zda se stěžovatelka skutečně dopustila trestné činnosti kladené jí za vinu ve skutkové větě výroku odsuzujícího rozsudku, a to včetně její korekce, obsažené však pouze v odůvodnění odmítavého usnesení Nejvyššího soudu. Původní poškození, označení tak soudem prvního stupně a odvolacím soudem, byli se svými nároky odkázáni na řízení ve věcech občanskoprávních, zatímco poškozený, který nebyl vůbec připuštěn k hlavnímu líčení s tím, že mu žádná škoda prý nevznikla, byl v dovolacím řízení shledán oprávněným k vydání bezdůvodného obohacení a k náhradě škody. Závěry soudů proto nelze považovat za ucelené a kompletní.

15. Z uvedených důvodů rozhodnutí obecných soudů neodpovídají ústavním požadavkům, které plynou z čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, zaručujícím právo na soudní ochranu a spravedlivý proces. V dalším řízení budou soudy vázány právním názorem Ústavního soudu. Soud prvního stupně bude muset po případném doplnění dokazování věc znovu posoudit a zohlednit všechny související skutkové okolnosti; stěžovatelka musí být jednoznačně informována, z jakého jednání je obviňována, aby mohla v tomto směru vystavět svoji obhajobu. Pro úplnost Ústavní soud konstatuje, že porušení jiných ústavně zaručených práv stěžovatelky neshledal. Jako obiter dictum také připomíná, že chápe trestní právo jako právo ultima ratio, jehož prostředky musí být užívány jen tehdy, pokud užití jiných právních nástrojů nepřipadá vůbec v úvahu nebo by to bylo zjevně neefektivní. Z jeho judikatury tak jasně plyne zákaz neúměrného rozšiřování trestní represe.

IV. Závěr

16. Z uvedených důvodů bylo ústavní stížnosti vyhověno, v souladu s § 82 odst. 3 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů.